

אשכולות

העלון השבועי של תלמידי ישיבת כרם ביבנה

פורים / פרשת כי-תשא

גליון 454 | פורים תשע"ח
(שנה שתיים-עשרה)

כניסת שבת 17:17
צאת שבת 18:17
סוק"ש מג"א 08:20

לפי סופ

לרב יצחק לוי

לרגל ארוסי בתו

לרב משה סתיו

לרגל הולדת הנכד

ליעקב-עמיחי סופר

לרגל ארוסיו

פורים שמחה!

קוד באתר: 7979

העלון יוצא לאור ע"י

ישיבת כרם ביבנה

www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:

eshckolot@gmail.com

מערכת אשכולות

איטיאל סופר

יעקב אביעד דואני, יאיר משה אטינגר

'כי הגיד להם אשר הוא יהודי'

ניצן מנדלבלית (ה')

כתוב במגילה:

(כא) בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדֳּכַי יָשָׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ קֶצֶף בְּגָתוֹ וְתָרַשׁ שְׁנֵי סָרְסִי הַמֶּלֶךְ מִשְׁמָרֵי הַסֶּף וַיִּבְקְשׁוּ לְשַׁלַּח יָד בַּמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוֹשׁ:
(כב) וַיִּזְדַּע הַדָּבָר לְמָרְדֳּכַי וַיֵּאָדָּר לְאַסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַחֲמֵסָה לְמִלְכָּה בְּשֵׁם מָרְדֳּכַי: (כג) וַיִּבְקֶשׁ הַדָּבָר וַיִּמְצָא וַיִּתְּלֵהוּ שְׁנֵיהֶם עַל עֵץ
וַיִּכְתֹּב בְּסֵפֶר דְּבָרֵי הַיָּמִים לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ: (אסתר ב)

(א) אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו וישם את פסאו מעל כל השרים אשר אתו:
(ב) וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כרעים ומשתחוים להמן כי כן צוה לו המלך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: (ג) ויאמרו
עבדי המלך אשר בשער המלך למרדכי מדוע אתה עובר את מצות המלך: (ד) ויהי כאמרם אליו יום יום ולא שמע אליהם
ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי: (ה) וירא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחוה לו וימלא המן
חמה: (ו) ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות
אחשורוש עם מרדכי: (ושם ג)

והנה יש לשאול על פסוקים אלו:

- למה רומזת המגילה בתחילת פרק ג, כשהיא סומכת את העניין להצלת המלך מבגתו ותרש בזכות מרדכי?¹
- מהי בדיק מטרת עבדי המלך "באמרם אליו יום יום" כששואלים אותו מדוע אינו משתחוה להמן, ושואלים אותו כן בצורה תמידית וקבועה? וכי לוקח כל כך הרבה זמן להבין תשובה פשוטה, שהוא איננו משתחוה כי הוא יהודי?²
- מדוע אמרו זאת דווקא להמן ולא למלך?³
- מדוע המן מחליט להעניש את כל העם היהודי ולא רק את מרדכי, "האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף"?⁴

ראשית נראה לבאר, שהביטוי 'עבדי המלך' אינו מכוון לעבדים זוטרים, שהרי הפס' מקדים ואומר שהמלך גידל את המן "מעל כל השרים אשר אתו", לכן ודאי מדובר כאן באנשים רמי-מעלה.² מסתבר שעצם הוראת המלך שכולם צריכים להשתחוות להמן, שעד לפני רגע היה שר ככל השרים, ועוד בפומבי - כבר העלתה בהם זעם רב, וכאשר מצרפים לכך את העובדה שפקיד זוטר "היושב בשער המלך" אינו מקיים את הצו - הם ודאי איבדו את העשתונות. כאשר שאלו את מרדכי לפרש מעשיו - התשובה שנתן להם הפתיעה אותם לגמרי.

אותם שרים, שרק כבוד עומד בראש מעייניהם - ציפו לתשובות גשמיות המבוססות על אינטרסים וכבוד כגון - 'מדוע שאשתחוה לשר בעל כישורים זהים לשלי', 'למה שאשפיל את עצמי' וכדומה, אך במקום זאת קיבלו תשובה אמיתית ורוחנית-אידיאולוגית. "האומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על עבודת אלילים" (רש"י שם).

משמעו זאת - ניסו יום יום לעכל את דבריו ולהבין את משמעות התשובה שלו, מה זה בעצם אומר להיות יהודי.³ אחר שראו שאין תקווה למרדכי היהודי ושהוא לא הולך להשתחוות, דהיינו שהוא לא יסכים להידמות להם - טיכסו עצה להיפטר מהעם היהודי כולו, העם שמסמל מה אמיתי בעולם הזה ואשר משמש כמצפן ומורה איך צריך להתנהג. אין תוכחה יותר כואבת מאשר האמת הצרופה, וכאשר אדם מתנהג כשורה וע"פ האמת - זה מספיק כדי להרתיח את מי שאינו נוהג כן. הם ידעו שאם יפנו למלך בעניין - המלך רק יטפל בבעיה בצורה ספציפית במרדכי, וודאי שלא יפגע בו או בעמו שהרי בסיפור בגתן הציל אותו ממוות ודאי, לכן הם אמרו הדבר דווקא להמן כדי שהוא ישמיד את כל העם היהודי.

ובכך מתורצות כל השאלות ששאלנו: המגילה מקשרת את מוזימת עבדי המלך לסיפור הצלת המלך ע"י מרדכי כדי להסביר מדוע עבדי המלך לא יכלו להסתמך על אחשורוש שיעניש את העם היהודי כולו, וכשעבדי המלך שמעו שהסיבה שמרדכי לא משתחוה היא מפני היותו יהודי - לא הצליחו בהתחלה להבין את תשובתו ולכן ניסו יום יום להבין יותר מה זה בעצם אומר להיות יהודי. ומשהבינו את משמעות העם היהודי - החליטו שיש למחוק מעל פני האדמה.

ניתן ללמוד מכאן גם מה הוביל וגרם לכל מעשי השמד והפוגרומים כנגד עמנו, כדוגמת זו המתוארת באסתר. העולם מתנגד לעמ"י כי הוא המקור של הקדושה והאמת בעולם הזה. עלינו א"כ להתמיד ולהוות אור לגויים ולהוליכם באור ה' עד 'אשר יחזיקו עשירה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שְׁמַעְנו אֶ-לֵהִים עִמָּכֶם" (זכריה ח, כג).

¹ ראה פירש"י בראשית טו, א "כל מקום שנאמר אחר - סמוך". וע"ע מגילה יג ע"ב 'מאי אחר' במה שחז"ל תירצו.

² ראה גם מאמר חז"ל "עבד מלך מלך" (שבועות מז ע"ב).

³ יהיה דחוק מאוד להבין שיום יום הם שאלו אותו מדוע הוא לא משתחוה והוא פשוט עונה כל יום משום שהוא יהודי. שהרי מדוע צריך לחזור על אותה שאלה ותשובה יום יום? אלא העניין הוא כפי שהסברנו שהם יום יום שאלו אותו עוד ועוד על העם היהודי ועל דרכיהם ואמונתם בא-ל אחד וכי"ב ובכך נולדה בהם השנאה למרדכי ולעמו, ואמרו להמן כדי שבסמכותו ידע איך לטפל בעניין.

ויש להעיר על דבריו, דמראשונים רבים נוספים מלבד רש"י מוכח שפירוש לשון 'איבסום' הוא שכרות [ובהם: **הערוך** (ערך בסס), **הרי"ח** (מגילה ז), **הרמב"ם והטור** (כדלהלן), ועוד רבים]. דבר זה גם מוכח ממשמעות הסוגיא דהא מתוך ש'איבסום' קם רבה ושחטיה לר"ז (ועי"ש בקרב"נ שנראה שנדחק כדי ליישב קושיא זו).

בראשונים מצאנו ביאורים נוספים לדברי רבא, והצד השווה שבהם שנדחקים בלשונו ומפרשים שאין המצוה בשתייה עד אבדן הדעת אלא בשיעור כלשהו פחות ממנה, והאחרונים הוסיפו פירושים ודרכים נוספות בזה. אולם כבר כתב הט"ז: "רבים רוצים לתרץ ולפרש מה הכוונה בזה, **ולא נתיישב**" (או"ח תרצה סק"א), וכן העיד בעל סדר היום ש"הדברים לרוב הפוסקים כפשוטן", וכן נראה מראשונים ואחרונים רבים.⁴

ג. דעת עמודי ההוראה

כפי שהזכרנו לעיל, שלושת עמודי ההוראה - הרי"ף הרמב"ם והרא"ש פסקו את דברי רבא להלכה, אלא שיש הבדל ביניהם; **הרי"ף** (מגילה ג ע"ב) העתיק את דברי רבא בלא כל הערה, והשמיט את המעשה ברבא ור"ז, ונראה ברור דכוונתו לפסוק את דברי רבא כפשוטם. גם **הרא"ש** (מגילה פ"א סימן ח) העתיק את דברי רבא בלא הסתייגות.⁵ **הטור** (או"ח תרצה) העתיק את דברי רבא בתרגום לעברית: "וצריך שישתכר עד שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי". וכדבריהם פסק **השו"ע** (או"ח תרצה סע' ב), שהעתיק את לשון הגמרא.⁶

הרמב"ם לעומתם לא העתיק את דברי רבא, אלא כתב: "כיצד חובת סעודה זו? שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו, ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרות" (הל' מגילה פ"ב הט"ו). ונראה שמפרש דהא דאמר רבא 'עד דלא ידע' היינו שישתה עד שיירדם מרוב שכרות. ומבואר מלשונו דצריך דוקא לשנות כמות גדולה עד שיהיה שיכור ועד שיירדם מרוב שכרותו (כדרך השיכורים שנרדמים) ולא מהני שישכב לישון מיוזמתו⁷ (ואם שותה יין בכמות משמעותית ושוכב לישון, והיין מסייע להירדם - צ"ע אם בכה"ג יוצא לשיטת הרמב"ם, דמפשטות לשונו משמע טפי דבעינן דוקא שכרות ושיירדם ממש מאליו. ושמא יש לדקדק מלשון הרמ"א דלהלן דס"ל שיוצא בכך).

⁴ כן נראה מדברי הרי"ף, הרא"ש, הטור, והשו"ע כמבואר להלן. וכן נראה מהראשונים שהעתיקו מימרא זו להלכה בלא לפרש מאומה, ובהם: פסקי התוס', הריטב"א, הראב"ן, העיטור, הרוקח, רבינו ירוחם ועוד. וכן משמע באבודרהם בפירושו הא', ר"ן בפירושו הא', נימוקי יוסף בפירושו הא', שער הכוונות (הובא בכה"ח), לבוש בפירושו הא', פר"ח, מהר"ל (אור חדש בהקדמה), שד"ח בשם הנורא השלם שכן נהג הגרא"א, שערי תשובה בשם סידור עמודי שמים (להגריעב"ץ) שכן היה נוהג אביו (החכם צבי) בבחורות, ארחות רבינו (ח"ג פורים אות צה) שכן היה נוהג החזו"א קודם שחלה בסכרת, הרא"ה קוק באורח משפט (מילואים ז), ועוד. וכן משמע משתיקתם של רבותינו מפרשי מסכת מגילה שסתמו ולא ביארו דבר בסוגיא זו, ובהם הרי"ח, הרמב"ן, הרשב"א, המרדכי ועוד.

⁵ ומה שהוסיף אח"כ "אמרין בירושלמי" וכו', אע"ג דדמיה לדברי התוס', והב"י הבין בתוס' דאתו לפרש מימרא דרבא באופן מחודש, מ"מ בלשון הרא"ש ודאי משמע שמילתא באפי נפשה היא, וכן מוכח מהטור בקיצור פסקי הרא"ש, ואף הב"י לא כתב כן ברא"ש אלא בהתוס' [באמת גם פ"ה הב"י בתוס' שנוי במחלוקת, עי' בקיצור פסקי התוס' ובהר"ן], ודו"ק.

⁶ רבים מהאחרונים כתבו לבאר דאין כוונת השו"ע באמת שצריך להשתכר עד שיאבד את דעתו, ועיקר ראייתם היא מהא דבב"י הביא רק את שיטת רבינו אפרים, התוס' והארחות חיים (המובאות לעיל ולהלן). אך לכאורה אין לשון השו"ע סובלת כלל לפרשו כאף אחד מפירושים אלו, וגם ע"פ כללי הפסיקה שקבע כבר לרגליו היה לו לפסוק כהרי"ף והרא"ש. וכן מוכח שהבין הרמ"א (שכתב ששיטת הרמב"ם היא שיש להשתכר בשיעור קטן מהשיעור שנקט השו"ע).

⁷ דהא כתב להדיא 'שישתכר', וחזר וכתב 'ויירדם בשכרות' (ותיבת בשכרות היא שפת יתר אם לא שבא להשמיענו שצריך שיירדם מחמת שכרותו). ועל כן זו הפעם היחידה ב"ד החזקה בה נקט הרמב"ם עניין השינה בלשון תרדמה (ולא בלשון שינה כבכל שאר המקומות), משמעות התרדמה היא שרדם **מאליו** ולא שוכב לישון ביוזמתו (כמבואר גם בסוכה דכ"ו ע"א וברש"י שם). וכן פירשו את דבריו להדיא הרמ"א בדרכ"מ ועוד אחרונים. וכל זה דלא כמ"ד שהרמב"ם פוסק כרבינו אפרים, או שמפרש ד'פוריא' היינו במיטה ולהרמב"ם אין ענין בשכרות.

אמר רבא: מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. רבה ורבי זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי, איבסום, קם רבה שחטיה לרבי זירא. למחר בעי רחמי ואחיייה. לשנה אמר ליה: ניתי מר ונעביד סעודת פורים בהדי הדדי - אמר ליה: לא בכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא. (מגילה ז ע"ב)

במאמר זה אשתדל לסקור בקצרה כמה מהעניינים המרכזיים בסוגיא זו בקצירת האומר.¹ **כמובן שאין דבריי דלהלן אלא כדי לעורר המעיין, ולא להכריע ח"ו בהלכה למעשה.**

א. האם נפסקה הלכה כרבא

נודעה בשערים שיטת **רבינו אפרים** (הביאור **הר"ז**, **המאירי**, **הר"ן** ועוד ראשונים, וכן באחרונים רבים): "דמההוא עובדא דקם רבה בסעודת פורים ושחטיה לר' זירא, כדאיתא בגמרא, אידחי ליה מימרא דרבא, ולא שפיר דמי למיעבד הכי".

אמנם כבר תמה **האשכול** על דברי רבינו אפרים, דאדרבא, מהא דבשנה שלאחריה סירב ר"ז לסעוד עם רבה מוכח דלא הדרי בהו והלכה לא זזה ממקומה שיש להשתכר [וכן הוכיחו גם **הפר"ח** (או"ח תרצה) ו**הרמ"א** בספרו מחיר יין]. **החת"ס** (או"ח קצו) הוסיף להקשות דהא רבא דהוה בתרייהו פסק כן להלכה, וליישב שיטת רבינו אפרים מצאנו כמה דרכים בדברי רבותינו האחרונים.² אולם נראה דרוב הראשונים לא קיבלו את חידושו של רבינו אפרים, ואף **הרי"ף**, **הרמב"ם**, **הרא"ש**, **הטור**, **השו"ע** ו**הרמ"א** פסקו כדברי רבא להלכה (כמבואר להלן).

ב. פירושים שונים בדברי רבא

שיטה ידועה נוספת בראשונים היא שיטת בעל **הארחות חיים** ו**כל בו**, שכתב: "חייב איניש לבסומי בפוריא - לא שישתכר, **שהשכרות איסור גמור, ואין לך עבירה גדולה מזו**, שהוא גורם לגילוי עריות ושפיכות דמים וכמה עבירות זולתן, אך **שישתה יותר מלימודו מעט**" (הל' פורים אות לח). והסתפקו האחרונים ביישוב דבריו בלשון הגמרא (דהא משמע דלא ס"ל כרבינו אפרים שאין הלכה כרבא, אלא ר"ל דזהו פירוש דבריו). והנראה דדברי הא"ח שאובים **מספר המאורות**,³ שכתב כעין לשון הארחות חיים, ושם נימק את דבריו, וז"ל: "ומחייב איניש לבסומי נפשיה בפוריא, **והוא זידע** בין ברוך מרדכי לארור המן. והאי דאמרין בגמרא 'עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן' - **עד ולא עד בכלל הוא. אי נמי - לאו דוקא הוא, אלא לשון הבאי...**" (וכע"ז כתבו **הקרב"ן**, **השפ"א**, **היד אפרים** ועוד אחרונים מדנפשייהו).

הקרב"ן כתב הצעה ידועה נוספת, ד"לולי פירוש רש"י הייתי אומר מדלא קאמר 'מחייב למרוי', דהתרגום של וישכר בתוך אהלה הוא 'רוי', וכמו 'שבקיה לרויא...', אבל הכוונה שמחויב להיטיב לב ע"י שתיית יין הרבה".

¹ הדברים נערכו מתוך סיכום מקיף יותר בסוגיא זו שכתבתי בעבר. מחמת אונס המקום קיצרתי מאוד בהבאת הראיות והמשא ומתן בדעות השונות. בסיכום המלא נידונו נושאים אלה בהרחבה, וכן נידונו נושאים נוספים בכללי מצוה זו, טעמיה ודיניה. המעוניין בסיכום המלא יכול לקבלו אצלי.

² לגבי קושיית החת"ס - בכמה ראשונים (ובהם הר"ז"ה בשם רבינו אפרים) מובאת מימרא דחייב איניש בשם רבה עצמו, ובכמה כתי' הגירסא היא דרבא הוא דשחטיה לר"ז (וכן הוא בילקוט"ש ובשאלתות), ולפ"ז קושיא מעיקרא ליתא. ולגבי קושיית האשכול - בחת"ס (או"ח קצו) שנדחק מאוד ליישב, וע"ע בשות בית שערים (או"ח שע) שהביא יישוב נוסף. ונראה דלשיטת **הב"ח** (או"ח תרצה) שחידש דאף לרא"פ ישנו חיוב להיות "שתי או אפילו שיכור שאינו יכול לדבר לפני המלך, רק שיהא דעתו עליו" (וכע"ז בפר"ח ועוד), ניתן להבין את חששו של ר"ז. ולענ"ד אפשר לומר דרבינו אפרים סבר דפליגי בזה רבה ור"ז להלכה, דאמנם רבה עמד בדעתו דיש לשנות, ולכן לא יכל ר"ז לסעוד עמו. אך מהא דר"ז מוכח דלא ניחא ליה בזה, ומהא דסידרו רבינא ורב אשי להא דר"ז לבסוף משמע דכוותיה סבירא להו וכן הלכה.

³ רבי מאיר ב"ד שמעון מנרבונא (בן עירו של הא"ח ומבוגר ממנו בכשבעים שנה, ורבים מדבריו שיקע הא"ח בספרו).

הרמ"א הביא תחילה את שיטת הרמב"ם, דכתב על דברי השו"ע (שהעתיק את לשון הגמרא): "וי"א דא"צ להשתכר כל כך, אלא שישתה יותר מלימודו וישן, ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי".⁸ ולמעשה הכריע הרמ"א: "ואחד המרבה ואחד הממעט, ובלבד שיכון לבו לשמים".

ד. האם מדובר בחיוב גמור

מהדברים הנ"ל משמע, העיקר להלכה הוא שלרוב הדעות חיוב גמור מוטל על כל בן ישראל להשתכר בפורים עד אבדן דעתו, או לכה"פ עד שיירדם בשכרותו. אולם מסקנה זו אינה מתיישבת על הלב כלל (דרבים אינן נוהגים בשכרותם כדין ולכשישתכרו לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות, וירבו מהרסים ומחריבים, וכיצד ייתכן לצוותם לשתות לשכרה ולא לשים על לב הנזקים העצומים שיבואו מזה? ומה טעם ראו חכמים לחייב הנהגה שכזאת, שידבקו כולם בשכרות המגונה עד אבדן דעתם? ואם בשעה זו ישתכרו כל יודעי דת ודין אימסר עלמא בידא דרשיעי? וכן על זה הדרך). ובאמת, רבים מהאחרונים במאות השנים האחרונות כתבו דבורותינו אין ראוי לנהוג כן כשיש חשש שהמשתכר ינהג בצורה פסולה. וצ"ע כיצד יישבו המקורות הנ"ל?

כאשר הסברא ממאנת לחלוטין במשמעות לשון הפוסקים, לימדונו רבותינו שעלינו להיחזק מעט בלשון וליישב הדבר בסברא. אמנם דבר זה צריך "פלא ומאזני משפט לה", שיש לשקול ולערוך ביושר הסברא זה כנגד זה, דאין לעקור הלשון מפשוטו כליל, אלא לבקש אחר פירוש נוסף המשתמע נמי מפשט הלשון, שנוכל לתלות ולומר דפשיטא להו לרבותינו הראשונים דכך נבין דבריהם. וככל שירבה מניין הפוסקים שנקטו בלשון הקשה, כן יקטן הדוחק שנוכל לתלות בלשונם.

ונלענ"ד לומר דאפשר שבלשון חז"ל הביטוי "חייב אדם" לא שימש כבימינו לבטא דוקא חיוב גמור משורת הדין, אלא פעמים רבות שימש להנהגה טובה שראוי והגון לו לאדם לסגלה לעצמו.⁹ ולפ"ז נבאר דלשון

⁸ אמנם המציין על השו"ע טעה בלשון הרמ"א מחמת דמיון לשונו ללשון הכל בו הסבור שאסור להשתכר כלל אלא יש רק לשתות "יותר מלימודו מעט" (וכנ"ל). אלא שנראה שא"א לדחוק בלשון הרמ"א את דברי הכל בו, ולמעיין בדרכ"מ ברור שמקורו של הרמ"א הוא במהרי"ב וברמב"ם, ולשיטת הכל בו אין כלל טעם בשינה. ובפרט, שאין הרמ"א כותב שלדעה זו 'אסור להשתכר', אלא ש'אין צריך להשתכר כל כך', ומשמע שאף לדעה זו צריך להשתכר, אך בשיעור אחר, כדמפרש. והא דשינה הרמ"א מלשון המהרי"ב והרמב"ם נראה שהוא משום שרצה להדגיש ההבדל בין שיטה זו לשיטת השו"ע, או דאין הנוסח עולה יפה לכתוב: "שאין צריך להשתכר כ"כ אלא שישתכר וישן".

⁹ כן נראה מדברי חז"ל בכמה מקומות (בחלקם פשוט שמדובר רק בהנהגה ראויה, חלקם הובאו להלכה אך נראה שהובאו כהנהגה הנכונה ולא כדין, דנראה שמי שלא יעשה כך לא עשה 'אסור', ובד"כ אין לדברים אלו מקור ברור מפס" או גזירה וכד' אלא מקורם מסברא פשוטה שכן היא הדרך הישרה והמומלצת שראוי לו לאדם להנהיג עצמו בה. ואף שיש מקום להתווכח לגבי מקצת המקורות דלהלן, מ"מ התמונה הכללית מוכיחה שהפירוש הנ"ל למילה 'חייב' קיים בדברי חז"ל): "חייב אדם לשנות לתלמידו ארבעה פעמים" וכו' (עירובין נד ע"ב), "חייב אדם לומר בלשון רבו" (ברכות מז ע"א), "חייב אדם ללמד את בתו תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה" (סוטה מז ע"א, ע"ש), "חייב אדם לעשות לו רב לחכמה" (אדר"נ פי"ח), "חייב אדם להיות אוהב את המלאכה ועוסק במלאכה" (אדר"נ פכ"א), "חייב אדם להשיא בנו קטן" (מכילתא דר"ש משפטים פרשה ג), "חייב אדם להצטער עם הציבור" (מכילתא דרשב"י פי"ז), "חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה" (ברכות פ"ט מ"ה), "חייב אדם למשמש בתפיליו כל שעה" (שבת יב ע"א), "חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה" (תוספתא פסחים פרק ז'), "חייב אדם לעשות ציצית נאה ומזוזה נאה" (סופרים פ"ג ה"ז), "חייב אדם לחלוק כבוד למלכות" (שמות רבה, שמות פרשה ה סימן טו), "חייב אדם להרחיק עצמו מן הכיעור ומן הדומה" (במדבר רבה, נשא פרשה י סימן ח), "חייב אדם לומר בעטשתו חיים" (פדר"א פ"ב).

"מיחייב איניש" איננו חובה גמורה על כל איש ישראל, אלא הנהגה ראויה ומשובחת. וממילא מובן דדינה כדין 'הנהגה ראויה' ולא כדין הלכה. דכאשר קבעו חז"ל בדעת קדשם הלכה גמורה - "אין עצה ואין תבונה נגד ה'", וכל שאינה נסתרת להדיא מכלל הלכתי אחר מחויב האדם לעשות כפי שצונו. משא"כ בדבר הנהגה ישרה, שבזה פעמים רבות תלוי הדבר במקום ובזמן ומסור ליושר דעת האדם ולדעת הת"ח מנהיגי כל דור מתי והיכן שייך לנהוג בהנהגה זו, ואם נמצא אדם שיצא שכרו בהפסדו - אין ראוי לו לנהוג כן.

ובאמת כבר מצאנו בדברי כמה וכמה ראשונים ואחרונים שכתבו בשם הראב"ה, דמצוה זו איננה חיוב גמור אלא הנהגה משובחת [ואף דנראה שמקורם בט"ס בראב"ה (עיין בלשונו ובלשון ההגמ"י, ואכמ"ל), מ"מ סברו וקבלו זאת]. ונראה דדרך זו עולה בקנה אחד עם מסורת הפסיקה בענין זה לאורך הדורות, ועם הכרעת רבים מהאחרונים שבדורותינו אין ראוי לכל אדם להשתכר אלא למי שמשער בעצמו שלא יבוא בכך לידי מכשול עוון. ובדרך זו מיושבים כמה דקדוקים בסוגיא זו.¹⁰ [אמנם ודאי יש מהפוסקים שמוכח מדבריהם שאינם סבורים כן, אך מ"מ כן נראה לבאר בדברי רבא ובדברי רבים מהראשונים שפסקוהו].

ה. הערות בידי המצוה

הובא לעיל התנאי שהתנה הרמ"א לבא לקיים מצוה זו 'ובלבד שיכוון ליבו לשמים'. ולכאורה נראה דכיון דלכו"ע גנות גדולה היא השכרות בשאר השנה וי"א דאיסורה מדינא, ואף בפורים יש מהראשונים הסבורים דהוי איסור, א"כ הרוצה לקיים המצוה בפורים נראה שעליו לכה"פ להקפיד לאפוקי נפשיה מפלוגתא בכל מאי דאפשר, דהא אם לא קיים מצוה בשתייתו נמצא שעבר עבירה, ואם אינו נשמר לצאת ידי שיטות עיקריות לכאורה הוא מוכיח בעצמו שאיננו שותה לשם מצוה אלא לשם שמחת כריסו וייצא שכרו בהפסדו. ועל כן נראה שאין ראוי כלל להשתכר בלילה פורים,¹¹ או אף ביום פורים שלא בתוך הסעודה,¹² או משאר משקים שאינם יין.¹³

ויה"ר שנזכה ע"י קיום מצוות פורים בהידור ובדקדוק שהרחמן יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שנעשו לאבותינו בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה, ונזכה לגאולת עולם בקרוב.

¹⁰ כגון: מניין לקח רבא 'חיוב' זה שאינו נזכר בשום מקור בתנאים או באמוראים שקדמהו; לשון הטור 'צריך' וכן לשונו בקיצור פסקי הרא"ש 'מצוה להשתכר' אף שהרא"ש כתב 'מיחייב'; הכרעתו של הרמ"א 'אחד המרבה... ובלבד שיכוון ליבו לשמים' המתאימה בד"כ יותר לחובת הלבבות מלהלכות פסוקות; העובדה שראשונים ואחרונים רבים קיבלו את חידוש הראב"ה דהוי רשות ולא חשו צורך לבאר כיצד הדבר מתיישב עם לשון הגמרא; הנהגת הב"י בהלכה זו; הנהגת כמה מגדולי ישראל שכתבו בזמננו שיש מקיימים המצוה כראוי ושותים הלילה ובזמננו לא (דכיון שבאים רבים לשאלם בהלכה, ובאים אליהם שבורי לב למצוא חיזוק ונוחם. ועוד, שאם רב מפורסם ינהג בשכרות עלול להיפגם כבוד התורה והשפעתו על הציבור, על כן במצבים אלה יצא שכר הנהגה זו בהפסדה ומוטב שלא להשתכר), ועוד.

¹¹ דלשיטות דלהלן שאין המצוה אלא בתוך סעודת פורים, ק"ל ש-סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא י"ח, ואע"פ שיש צדדים לומר שיכול לצאת גם בלילה בסעודה או לכה"פ בשתייה, מ"מ אין ראוי בנידו"ד להיכנס לספק, כנ"ל.

¹² שכן משמע להדיא מלשון הרמב"ם והטור, וכן משמע מדברי ראשונים נוספים, מלשון השו"ע ומלישנא דגמרא (במעשה דרבה ור"ז וגם מהא דהובאה סוגיא זו בתוך הלכות סעודת פורים), וכ"פ כמה אחרונים (משנת יעב"ץ, הרב אשר וייס ועוד). ואף שיש ראשונים ואחרונים דמוכח דפליגי, יש להישמר בנושא זה מהיכנס לפלוגתא, כנ"ל.

¹³ דיש מהאחרונים שדייקו מלשונות רש"י, הרוקח, הרמב"ם, האבודרהם והרדב"ז דהמצוה דוקא ביין, וכן משמע מטעמו של האבודרהם למצוה זו, דהוא הטעם העיקרי שהובא בדברי הפוסקים.

עם אחד - מפוזר ומפורד

אסף משניות

כשבוחנים את מצוות חג הפורים, קשה שלא לתמוה על שתי מצוות: משלוח מנות ומתנות לאביונים. לרוב, כשחז"ל קובעים מצווה, יש קשר בין המצווה למהות החג. הטעם שעומד מאחורי מקרא מגילה ומשתה ושמחה הינו ברור. את הקשר שבין מהות חנוכה להדלקת נרות חנוכה

לא באמת צריך להסביר. על כן יש לשאול מדוע חייבו חז"ל לתת מתנות לאביונים, במיוחד לאור העובדה שאנו מצויים על מצוות צדקה כל יום, ומשלוח מנות. לכאורה נראה שאין קשר בין מהות החג לבין שתי מצוות אלו.

על מנת להסביר זאת, יש לענות על שאלה אחרת, אולי המרכזית ביותר בסיפור המגילה. מדוע נתחייבו היהודים מיתה? התשובה שנותן רבי שמעון בר יוחאי לתלמידיו, "מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע" (מגילה י"ד ע"א), אינה מעניקה במבט ראשון תשובה מספקת אלא אף מחזקת את הקושי. אם חטאם של יהודי שושן היה ההשתתפות במשתה, הרי שהעונש אינו פרופורציונאלי בעליל.

תורת הגמול ביהדות היא ערך מובהק. לאורך כל התנ"ך אנו רואים שחטא של אדם כזה או אחר נענה בעונש מידתי כתגובה. הראיות לכך הן רבות כמובן. רק השבת אנו נקרא על חטא העגל, וניתן להיווכח מהעונשים לחטא על העיקרון הזה. בני ישראל נענשו בשני עונשים. הראשון והידוע הוא מיתתם של 3000 איש מישראל. העונש השני, ואילו כנראה שפחות שמים לב, הוא הדרישה להסיר את העדיים שקיבלו במעמד הר סיני. רק מי שנאמן לעשרת הדיברות יכול לכבוש לראשו את הכתרים. מי ש-40 יום אחרי מעמד הר סיני עובד לפסל, שזה הרי איסור מפורש בעשרת הדיברות, אינו יכול לעטר ראשו בהם.

המידתיות הזו לא קיימת, בהשקפה ראשונה, בסיפור המגילה. גם לו נתייחס להשתתפות במשתה אחשוורוש כחטא, קשה יהיה להבין מדוע מתחייבים מיתה על מעשה זה. וגם אם נבין מדוע משתתפי המשתה נענשים, מדוע כל העם מתחייב כליה גם כן? מה היה חטאם של היהודים שגרו בבבל, מצרים, וצור?

על מנת להבין זאת, עלינו להיכנס לתוך ההיסטוריה של מגילת אסתר, ולהציב את אירועי המגילה בתוך הקונטקסט ההיסטורי של התקופה. בימי כורש, ניתן האישור לבנות את בית המקדש השני. ואכן, עולי בבל ובראשם זרובבל, החלו בבניית המקדש. אך בימיו של אחשוורוש נאסרה המשך הבנייה בעקבות פניית העמים שישבו כאן בארץ, "צרי יהודה ובנימין" לפי ספר עזרא, והצאת צו האוסר על המשך הבנייה. רמז לאותו איסור, ושייכותו לימי אחשוורוש, ניתן למצוא במגילה במילים "וכלים מכלים שונים". הסיבה שחז"ל טרחו לציין שמדובר בכלי המקדש [ויש הנוהגים לקרוא מילים אלו בטעמי מגילת איכה], היא כדי לרמוז לנו על כך שהכלים הללו היו אמורים להיות באותה העת בירושלים, בבית המקדש השני, אך בעקבות איסור הבנייה הם נותרו בשושן.

עצירת בניית המקדש הובילה לקריסתו של היישוב היהודי בארץ ישראל, כפי שמתואר בספר עזרא (נחמיה א, א-ד): "דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסלו [כסליו] שנת עשרים ואני הייתי בשושן הבירה. ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשאר מן השבי ועל ירושלים. ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדלה ובחרפה וחומת ירושלים מפרצת ושעריה נצתו באש. ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי ואבכה ואתאבלה ימים ואהי צם ומתפלל לפני א-להי השמים".

ויכוחים, בינישנים ושאר דברים "מיותרים" אלעד אהרן (ה')

מיד לאחר גמרא, צבא והומור ממוצע, אחד הדברים המעסיקים ביותר את הביינישנים הוא הויכוח.

בשבוע שעבר התפרסם בעלון לחיילים "זמורות" ויכוח בין שנים מבוגרי הישיבה בנושא "היחס לחסידות", נושא טעון מלא וגדוש. אחד מהצדדים הציג את עמדתו בצורה נחרצת למדי ואף השתמש בביטויים חריפים וחותרים. דברים אלו גררו תגובות מתרעמות מצד מספר לא מבוטל של בחורים בישיבה.

איני מספר את הדברים ע"מ להביא להתנצלות מצד הכותב, אולי אפילו להיפך, ואני בכוונה נמנע מלהיכנס לתוכן הויכוח. כוונתי בקטע הבא לדבר אך ורק על מתודולוגיית הויכוח ועל מיקומם של טענות.

כפי שאמרת, הדיון עורר סערת רגשות בקרב חלק מהבחורים, אותם בחורים התדיינו עמי האם יש לתת מקום ולגיטימציה לדברים אלו.

יהודי שושן, המקורבים למלכות באותם ימים מקרב היהודים, לא נחלצו לעזרתם של יושבי הארץ. בזמן שיושבי הארץ סבלו וחיו ברעב, הם השתתפו ב"סעודתו של אותו רשע". הדבר מקבל משנה תוקף, כשמסתכלים על תפקידו של מרדכי בממשל. מיקום מושבו בשער המלך, מעיד על כך שכיהן כשר בממשלתו של אחשוורוש. הנחה זו מתיישבת יפה עם המדרשים (תרגום ירושלמי, ילקוט שמעוני ועוד) אודות יחסי מרדכי-המן בזמן אחת ממלחמותיו של אחשוורוש, שם הציל מרדכי וכוחו הצבאי את המן וצבאו.

ההשתתפות במשתה אחשוורוש לא הייתה החטא עצמו, אלא התסמין שהעיד על המציאות הקשה: עם ישראל הפך ל"עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים". האחדות שאפיינה אותו נעלמה. לאנשי שושן לא באמת אכפת מה עולה בגורלם של אחיהם בירושלים. על כן נגזרה עליהם כליה.

אך נראה לי לומר, שהכליה אינה עונש על חטאם, אלא כורח המציאות שנוצר בעקבות פירוד העם. בתנ"ך אנו רואים לא פעם שלמעשה מסוים יש השלכות על העתיד. נשתמש שוב פעם בחטא העגל על מנת להסביר זאת. מלבד שני העונשים שה' מביא על העם, ישנו מעשה של משה, שמוכיל למציאות שאי אפשר לחזור ממנה חזרה. משה, ברדתו מהר סיני שובר את הלוחות, אותם כתב וסיתת ה' בעצמו. מעשהו של משה לא נבע מתוך רצון להעניש את העם אלא מכורח המציאות. העם פשוט לא היה ראוי יותר ללוחות הראשונים, ועל כן נאלץ משה לשברם.

נראה שאפשר להסביר את גזרת הכליה באותו האופן. היהודים שישבו בירושלים חיו תחת סבל מתמיד. בית המקדש שהיה אמור להיבנות - לא נבנה. זה היה המקום בו יהודי שושן היו צריכים להתערב בנעשה, אבל הם העדיפו להתעלם ולחיות את חייהם הטובים בבירה הפרסית. על מנת לגרום להם להתאחד שוב עם אנשי ירושלים, נוצר הצורך להכניס אותם לצרה משותפת, גזרת כליה על כל היהודים. רק כך ניתן היה לרתום את כל יהודי שושן למאבק למען אחיהם. מרדכי הבין שזאת הסיבה לגזרה. לכן הוא אומר לאסתר "אם החרש תחרישי בעת הזאת רווח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר". הוא מבין שזאת חלק מתכנית שלמה של הקב"ה, שנועדה לחבר את העם, ואם אסתר לא תהיה זאת שתשמש כשליחה, מישהו אחר ימונה לתפקיד.

בעקבות זה ניתן להסביר מה הטעם העומד מאחורי מצוות משלוח מנות ומתנות לאבינונים. בסיס המגילה הוא הנתק שבין העם היושב בשושן לעם בשאר חלקי תבל. לכן, ציוו מרדכי ואסתר את העם דווקא ביום הזה לשמר קרבה בין איש לרעהו, וזאת כדי שלא נחזור לאותם ימים של "עם מפוזר ומפורד בין העמים".

אולם באמת השאלה רחבה הרבה יותר: מה הם גבולות הגזרה של ויכוח? ועד כמה מותר לטוען להפריז בטענותיו?

מאז ומעולם תפס הויכוח מקום נכבד בנסיין התנצחות בין שתי סיעות, גישות או סתם אנשים. דוגמא טובה לדבר הוא "ויכוח המטבח" המפורסם, המייצג התנצחות בין שתי גישות כלכליות - קפיטליזם וסוציאליזם. דוגמא שכיחה נוספת היא שידור הדיבייט הטלוויזיוני הנערך בכל מערכת בחירות בארה"ב בין שני הסנטורים - הדמוקרטי והרפובליקני.

אבל האמת היא, שהעולם היהודי בעצמו כבר מלא בדוגמאות לוויכוחים. מפורסמים הם "ויכוחי הרמב"ן" (הידועים גם בשם "ויכוח ברצלונה" -

1263), שסבב סביב שאלות משיחיות בין היהדות לנצרות, כמו גם "ויכוח פריז" (1240) שהתמקד בהאשמות ביחס לנאמר בתלמוד.¹

עוד בתלמוד עצמו ישנן עדויות לדבר, הגמרא במסכת בבא בתרא (י"ע"א) מספרת על הוויכוח בין ר"ע לטורנוסרופוס הרשע ועל חילופי הדברים ביניהם.

ניתן לשאוב מוויכוחים אלו את צורת הוויכוח שהתנהלה שם, אך ביינישים ישארו ביינישים ויחלקו בצורה הפשוטה ביותר: "שם מדובר בוויכוחים עם גויים, והלא "אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה" אבל הכא בדיונים על חסידות או כל נושא אחר אין להשוות כלל". לכן נשתמש בדוגמאות אלו אך ורק ע"מ להבין ולהדגיש את חשיבותו של הוויכוח ואת המקום הנכבד אשר תפס לאורך ההיסטוריה – ועודנו תופס!

אצא מנקודת הנחה שמרבית הקוראים יסכימו לחשיבות רבת המעלה של דיונים "פתוחים", הנותנים מקום לכל שאלה בכל נושא. כמובן שלכל דבר יש שלבים וגיל הולם, אך בשנים האחרונות הציבור שלנו העלה על נס את נחיצותו של שיח פתוח אפילו, ואולי דווקא, בנושאים הנפיצים ביותר.

נקודת המחלוקת העיקרית היא ביחס לצורת ואופן טענות הדוברים. אכתוב בצורה ברורה וניכרת את מה שכבר היה אפשר להבין מבין השורות:

¹ סדרת ויכוחים נוספת מפורסמת היא "ויכוחי טורטוסה" (1413-1414). מין המשתתפים המפורסמים היה רבי יוסף אלבו, שהיה צריך לעמוד עם חבריו נגד סיעות נוצריות, בשאלות נוקבות ביחס למשיחיות ושאלות מהתלמוד. השלכותיו של ויכוח זה, תבוסה ודמורליזציה ליהודים, עד שבסיומו למעלה מ-3000 יהודים המירו את דתם.

מצדד אני בשיח פתוח, על אף שיכול לגרור עמו נקטת עמדות חריפות. שקלתי את מילותי היטב במשפט האחרון. אסביר ואבהיר את כוונתי: אדם כלוא לאורך חייו במאבק המתמשך בין הרגש לשכל, בין אמוציונליות לרציונליות.

כל בני האדם סביבנו מונעים בין היתר מפעולות המהולות ברגש, ופעולותיהם אינם תוצאות של חשיבה רציונלית טהורה. לדוגמא, הפסיכולוגיה הינה ענף שלם המשקף תהליכים רגשיים באדם. לפיכך, כל דיון, ויכוח ומחלוקת יגררו עמם רגשות בקרב המתווכחים והשומעים כאחד.

דייקתי במשפט ואמרתי שהמחיר ששיח פתוח יכול להביא עמו היא חריפות העמדות. זוהי תוצאה בלתי נמנעת.

לפעמים חלק מהטוענים או השומעים יכולים להיפגע ולקחת את זה למקומות אישיים, אך כל עוד הדיון יתבצע בצורה פורמלית ומדויקת אין טעם להגיע למחוזות אלו. מקור החריפות העלולה לעלות בגוף הטענות, כפי שהובהר, היא רגש טבעי ובסיסי של האדם להתחבר לדברים.²

לכן **כל** טענה, במידה והיא לגופם של דברים ורלוונטית לענין, יש לה מקום ויש להתייחס אליה התייחסות רצינית.

טור דעה מטבעו נוקט עמדה, וטור זה נוקט עמדה המקדשת את הוויכוח. אני מניח שמבין הקוראים יהיו לי ברי-פלוגתא, ואם כך השגתי את מבוקשי.

אני מקווה שהוויכוחים ימשיכו מתוך הבנה בערכם וחשיבותם, להרחבת הדעת וחיידוד הסברות.

² כמובן שיש לשמור על ערכי יסוד בסיסים, ולנו כאנשים דתיים החובה לשמור על כבוד תורה.

מהלכות הפורים

ר' איתן גרתי

בלילה לאחר הצום, האם ניתן לאכול קודם קריאת המגילה? בבוקר, הרבה נשים מתפללות שחרית מוקדם ומחכות עד הקריאה לנשים, האם יכולות לאכול עוד קודם הקריאה?

לאכול אכילת קבע (לחם או פת הבאה בכיסנין יותר מכביצה) - אסור (תרצב, ד בהג"ה). מציאותי מאוד לנשים בבוקר¹.

לאכול אכילת עראי (לחם עד כביצה, מיני קדרה אפי' הרבה, וכן פירות ומשקאות קלים) - למשנ"ב (תרצב, יז) אסור². לחזו"ע (פורים עמ' צה) מותר, אך המחמיר תבוא עליו ברכה. אה"ג, אדם שכואב לו הראש או מכיר שיהיה קשה לו מאוד להתרכז במהלך קריאת המגילה, יכול לכו"ע להקל לאכול אכילת עראי (נחשב כצורך גדול שמותר אף למשנ"ב שם). בכה"ג כדאי משהו קטן ממותק השומר על ערנות וריכוז זמן רב.

¹ יש שנהגו להקל לנשים בלבד, אף לאכול אכילת קבע, עיין שע"ה מועדים עמ' רעה, הערה כ שהביא שכך המנהג בתימן ובג'רבא.

² וצ"ע, בשאר מצוות כק"ש, בדיקת חמץ אין איסור לטעום לפני המצווה כיון שאין חשש שימשך לאכילה מרובה וישכח המצוה (כמובן אין הדברים אמורים גבי קידוש והבדלה שישנו איסור עצמי לאכול לפניו, דהן מתירות האכילה). א"כ מדוע דוקא גבי קריאת המגילה החמיר המשנ"ב שאין לטעום קודם המצווה? ענה הא"ר (שם, יא), כיון שהאנשים לאחר צום חיישינן שיגררו. ע"ל שמצוות מגילה הינה חשובה עד למאוד שהרי כל המצוות נדחות מפניה כדמצינו סי' תרפז, ב, זאת בשל פרסום הנס ור"ב עם. נפ"מ בין הטעמים - האם מותר לטעום קודם המגילה בבוקר? אנשי הכרכים הקוראים מגילה בליל ט"ו ואינם לאחר צום? מ"מ למעשה, לא מצאתי פוסקים המתחשבים בנפ"מ אלו.

אורח חיים

בהכוונת הרב רובינשטיין

ירושלמי (ודומיו המוקפים) הנמצא בישיבה עד יום י"ד

ע"מ להתחייב במצוות היום כמנהג מקום מסוים, לרוה"פ צריך שיתקיימו שני תנאים³: האחד שיהא בדעתו בעת יציאתו מביתו להיות במקום זה בעלוה"ש של יום זה, והשני שיהיה שם גם בפועל בעלוה"ש של אותו יום. א"כ, ירושלמי המתכנן לשהות בישיבה לקריאת המגילה ביום י"ד ואף שהה בה בפועל, התחייב הוא בכל המצוות - משלוח מנות, מתנות לאביונים, סעודה, ואף מברך על המגילה באותו יום. מ"מ, אם לא תכנן שבעלוה"ש של יום י"ד יהיה בישיבה (כי לא רצה להתחייב בכל המצוות), רק לא הצליח לצאת בלילה לכיוון ירושלים ושהה בעלוה"ש של י"ד בישיבה, אינו חייב במצוות י"ד כלל⁴.

ויש לברר, קי"ל שאדם הנוהג שלא לעשות הנמצא במקום שרגילים לעשות חייב בפרהסיא לנהוג כמנהג המקום, גם אם דעתו לחזור למקומו (תסח, ד), א"כ, האם אותו ירושלמי הנמצא בישיבה בליל י"ד⁵ יצטרך להשאר אחר ערבית לשמוע מגילה או שיכול הוא לצאת ולאכול? וי"ל לענ"ד, שאם אינו חפץ לשמוע המגילה, אין הוא חייב לשמוע המגילה. זאת ממס' סיבות- ראשית, זה שנמנע מלהיות במגילה רוב הסיכויים שאף אחד לא ישים לב, א"כ לא חשיב פרהסיא אלא דבר שבצנעא שמותר לעשותו. כ"כ, ישנן עוד מס' קריאות מגילה בסביבה, כך יסברו השמים לב להעדרו שיתכן ונמצא באחת מהם.

³ כשו"ע (תרפח, ה) ומשנ"ב (תרפח, יב), דלא כחזו"א (קנב, ה).

⁴ הרב רובינשטיין שליט"א: על אף שגם לשו"ע, משנ"ב, חזו"א אי"צ לשמוע המגילה בכה"ג - מ"מ, כיון שיש שיטות בראשונים המחמירות ומצריכות גם לאדם כזה, ראוי בכ"מ לשמוע המגילה. מ"מ, כמובן שאינו יכול לקרוא ע"מ להוציא אחרים.

⁵ ומתכנן שלא להיות אף בעלוה"ש.

לאביונים (מגילה ד, ב). אם אז לא היה לו זמן - ישתדל לשים תזכורת! אם לא ישים - עלול לשכוח! מנסיון!

אה"נ, אם באותו זמן לא היתה לידו קופה של 'מתנות לאביונים המחולקת בו-ביום' או שלא הזדמן לידו עני לתת לו, כ"כ אם נזכר רק בסוף היום לתת ואז רבים הסיכויים שלא יזדמן לו עוד עני, יכול לזכות מתנות לאביונים לעני פלוני ע"י אחר, וה"ז כאילו הגיע ליד העני בפורים. בכה"ג, הוסיף הגריש"א שיודיע לעני על כך (ישמח ישראל, עמ' קלו). אם אינו מכיר עני מסוים, יכול לתרום למוסד צדקה, ובכה"ג אין צורך שיזכו לעני מסוים, כיון שנחשבים כיד עניים, א"כ נמצא שנתן לעני.

פרוז ששכח ביום י"ד לתת מתנות לאביונים - יתן לעני הנמצא בכרך ביום ט"ו. כך יוצא י"ח לפי דעת הרבה פוסקים הסוברים שבמתנות לאביונים הולכים אחר האביון המקבל, והרי הלה נהנה ביום שלו.¹⁰

חינוך הילדים במצוות

ילדים שהגיעו לגיל חינוך, היינו שש-שבע¹¹ צריך אביהם לחנכם למצוות הפורים, בין יתר מצוות התורה. חוץ מקריאת המגילה שכדאי לקחתם עד כמה שמחזיקים מעמד וסעודה שממ"נ אוכלים, רבים לא שמים לב לחנך ילדיהם גם למצוות מתנות לאביונים ומשלוח מנות¹². ויש לזכור - את משלוח המנות הילד יכול לעשות בעצמו, אך מתנות לאביונים יש לאב לתת גם בעדם, חוץ ממה שנותן עבור אשתו ובניו הגדולים.

כשנותן עבור בני ביתו, האם צריך להקנות להם ע"מ שיחשב שעשו המצוה בממונם? האם צריכים הם לתת בעצמם? לגריש"א (שבות יצחק פורים ת, א) המצוה צריכה להעשות בכסף של מקיימה, לכן יתן הכסף לבני ביתו והם יתנו לאביון או (שאם זה יוצר טרחה גדולה) יזכה לכולם ע"י אחר ויתן הוא לאביון. מאידך, לגרשז"א (הליכות שלמה פורים יט, ז) אין צורך, כיון שלא מצינו דין "לכם" במצוה זו, אלא יתן הוא עצמו בשבילם.¹³

טוב לעסוק מעט בתורה קודם הסעודה

כרמ"א תרצה, ב - לפי שנאמר "ליהודים היתה אורה ושמחה", ודרשינן אורה (התורה) עוד לפני השמחה (הסעודה). לא מצינו עוד הלכה כזו בשו"ע וברמ"א, שישנו מקום מיוחד שראוי לעסוק בו בתורה (אפי' המנהג ללמוד בליל שבועות ובליל הושענא רבה לא הובא בהם, אלא במג"א (או"ח תצד, תרסד)! כך מראים לקב"ה ש"הדור קבלוה בימי אחשוורוש".

בדר"כ, האיש הקורא בשבילן כבר יצא ידי חובה לפני כן בקריאת המגילה. בשל כך, כדאי שאחת מהנשים תעמוד ותברך (משנ"ב תרצב, י. כה"ח שם, זאת ע"מ לצאת ידי דעת השו"ע רעג, ד⁶). אה"נ, הדבר אינו מעכב ויכול הקורא לברך בשבילן (משנ"ב רעג, כ. תרצב, י).

מה מברך?

ברכות שלפני המגילה⁷ - לבני עדוה"מ מברך "על מקרא מגילה" (שו"ע תרפט, א), לבני אשכנז "לשמוע" (מקרא) מגילה" (כהג"ה שם ומשנ"ב סק"ח). וצ"ע, בקריאה לנשים שחלקן אשכנזיות וחלקן ספרדיות (כבישיבה), מי תעמוד ותברך? וי"ל - תעמוד אחת, תברך כפי מנהגה ותוציא את השאר מעדתה. שאר הנשים מהעדה האחרת תברכנה כ"א בשקט כפי מנהגן. א"כ, בישיבתנו שהרבנית בארי מברכת הברכות, בזמן שמברכת "לשמוע..." תברכנה הנשים הספרדיות והתימניות⁸ בשקט "על מקרא...". אגא, שכל אברך בן עדוה"מ יאמר זאת לאשתו.⁹

ברכה שלאחר המגילה "הרב את ריבנו" -

- האם מברכים דוקא כשיש ציבור? לבני אשכנז ועדוה"מ (תרצב, א בהג"ה. חזו"ע פורים עמ' פט) אין מברכים א"כ נקראה המגילה בציבור, היינו בעשרה. א"כ, הקורא מגילה לאשתו בבית, כ"ז שאין מנין אין מברכים ברכה אחרונה. מאידך, לבני תימן מברכים אף בלא עשרה (שע"ה מועדים עמ' רעח).
- האם בקריאה למנין נשים ניתן לברך ברכה אחרונה "הרב"? האם נחשבות ציבור ויהא ניתן לברך? נחלקו המנהגים בענין - בני עדוה"מ נהגו לברך (חזו"ע פורים עמ' צא), אך רבים מבני אשכנז סברי שלא לברך, וכן רובם נוהגים (הגרשז"א, הגריש"א, הגר"נ קרליץ, הו"ד במשנ"ב מהדורת דרשו סי' תרצב, הערה 12). לכן, בקריאה לנשים בישיבה, המנהג לתת לספרדיה לברך ברכת "הרב...".

לא לשכוח לתת מתנות לאביונים!

מרוב העיסוק במשלוחי המנות והסעודה, לעיתים שוכחים גם לתת מתנות לאביונים. בשביל זה, כדאי לתת מיד אחר סיום קריאת המגילה ביום (וזה המצוה היותר מובחרת לפי המקובלים - כה"ח תרצד, יח), וכן מצינו שעניניהם של עניים נשואות אל מקרא מגילה ע"מ לקבל מתנות

⁶ מנהג תימן אינו כן אלא הקורא מברך בשבילן, וכן רבים מבני עדוה"מ.

⁷ הנידון הוא בברכה על קריאת המגילה. לגבי "שעשה נסים" ו"שהחיינו" ודאי מברכים בלילה. ביום, מברכים "שעשה נסים" ומחל' האם מברכים "שהחיינו" (תרצב, א). עיין מאמר שעבר שלספרדים י"א שאין לענות על ברכת "שהחיינו" שמברך האשכנזי שקורא מגילה ביום.

⁸ היינו, הנשואות לספרדים ולתימנים.

⁹ כמו כן, מי שנוהג כהגר"ע יוסף, יזכיר לה גם שבים לא תענה אמן על ברכת "שהחיינו".

¹⁰ עיין משנ"ב מהדורת דרשו סי' תרצד, הערה 9. פסק"ת תרצד, ח.

¹¹ הרב רובינשטיין שליט"א מסר בשם הגריש"א שחינוך למגילה הינו מהזמן שיכול הילד להקשיב לכל המגילה.

¹² יש האומרים שאי"צ לחנך הילדים למתנות לאביונים כיון שעפ"ר אין להם מעוט משלהם, אך ההוראה היא שיש לעשות זאת, כפי שכתב הפמ"ג (א"א תרצה, יד).

¹³ מבלי להכנס בין אשלי רברבי, לענ"ד, אדם שרוצה שבניו יתרגלו בגדלותם להביא מתנות לאביונים ולא לשכוח, כדאי שירגילם להביא בעצמם, או לפחות יודיעם שאבא נותן בשבילם.

- לב, יט: מדוע משה רבינו שובר את הלוחות, הרי הוא ידע שבני חוטאים בעגל א"כ היה משאיר את הלוחות אצל ה' ולא לוקחם מלכתחילה?
- לב, לב: "מחני נא". פירש"י מכל התורה. ותימה, שעדיין לא נכתבה תורה? (דעת זקנים)
- לג, ה: "ועתה הורד עדיך מעליך". תימה, שהרי כבר נאמר "ולא שתו איש עדי עלי" (דעת זקנים)
- לב, ד: "אלה אלהיך ישראל" וגו'. "איך יאמן הטפשות והבערות לדור דעה רבים ונכבדים לומר לדומם אלה אלהיך וגו', ולו יהיה שדיבר העגל באמצעות מעשה כישוף כמאמרם ז"ל (תנחומא), אף על פי כן זה יועיל לחשוב בו דבר, אבל להעיד עדות שקר שזה הוא המוציא לא" (אור החיים).
- שאלה לפורים: מדוע אנו מתענים בתענית אסתר, הרי זו הוה אמינא שהתבטלה [רצון להשמיד את היהודים]? (ר' יעקב סבאג)